
В.С. Чорний,
кандидат філософських наук,
докторант Національної академії оборони України

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ТА ФУНКЦІЇ ВІЙСЬКОВО-СОЦІАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ В СИСТЕМІ ВІЙСЬКОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ

Необхідною теоретичною передумовою дослідження військово-соціального управління є соціально-філософський аналіз його принципів і функцій. Щодо сучасної України, то вирішення цієї проблеми вважаємо особливо актуальним, оскільки держава сьогодні перебуває на складному етапі свого генезису, а її військова організація переживає неоднозначний процес будівництва та модернізації.

Для того, щоб усвідомити сутність явищ, пов'язаних із названою проблемою, спочатку потрібно розглянути зміст поняття “військово-соціальне управління”. На нашу думку, військово-соціальне управління – це інтегральний різновид соціального і військового управління; систематичний зовнішній або внутрішній вплив на військово-соціальну систему з метою її приведення до стану, який дає змогу успішно виконувати повсякденні та бойові завдання. Зміст військово-соціального управління полягає в постійному контролі за військово-соціальними управлінськими відносинами. Якщо останні відхиляються від оптимального значення (порушення динаміки тощо), то військове командування, органи військово-соціального управління розробляють і здійснюють комплекс заходів, пов'язаних із впливом на військовиків і військово-соціальні спільноти для відновлення сталих відносин. Військово-соціальне управління реалізується у військовій організації суспільства. Об'єктом військово-соціального управління є підсистеми та елементи військової організації, а початковий рівень, на якому здійснюється військово-соціальне управління, – це рівень окремого військовика (елементарного соціального процесу в первинній військово-соціальній групі: відділенні, обслузі, взводі, екіпажі тощо) [1, 15–16].

У теорії та практиці військово-соціального управління важливе місце посідають принципи та функції, які визначають загальні правила, характер і головні напрями управлінської діяльності. Вони пов'язані з особливостями військової служби і характеризують зміст і спрямованість управлінських відносин у військових частинах і підрозділах. Важливим етапом у здійсненні дослідження військово-соціального управління є визначення його принципів. Поняття “принцип” походить від латинського слова *principium* – витоки, початок, підгрунття, походження, першопричина і може розглядатися як головна теза (принцип думки, принцип дії, вихідний пункт, першоджерело, найперше (реальний принцип, принцип буття) [2, 824–825]. Ще в давні часи мислителі та філософи зверталися до проблеми визначення сутності витоків, початку, принципу загалом як явища суспільного життя. Так, Аристотель тлумачив принцип в об'єктивному значенні як першопричину: те, виходячи з чого існує або існуватиме будь-яке явище.

Військово-соціальне управління, як і будь-яка інша цілеспрямована діяльність, будується на підставі певних початкових засад, які в концентрованому вигляді виражають головні вимоги до його змісту, організації, напрямів та методів. Такі загальні, засадничі вимоги виражаються у принципах – вироблених досвідом і встановлених органами військового управління найбільш загальних правилах і рекомендаціях, на підставі яких здійснюється військово-соціальне управління у військовій організації держави. Принципи пов'язують воедино закономірності військового управління й управлінську діяльність, визначають на практиці порядок застосування її методів. Серед загальних принципів управління у військовій організації доцільно вирізнити:

- верховенство політичного керівництва держави;
- централізацію управління з наданням ініціативи підлеглим у визначенні способів виконання поставлених завдань;
- єдиновладдя як підґрунтя військового будівництва й управління;
- оперативність та гнучкість у реагуванні на зміну обстановки;
- єдність прав та відповідальності в усіх ланках керівництва, тобто тотожність прав і особистої відповідальності командирів (начальників) за рішення, які ухвалюються, та наслідки виконання завдань;
- науковість у поєднанні з елементами творчості;
- урахування індивідуальних особливостей і закономірностей внутрішньогрупових відносин і групової поведінки;
- безперервність і послідовність управлінських дій.

Принципи військово-соціального управління ґрунтуються на загальних принципах управління, а деякі з них навіть збігаються. Зокрема, у військово-соціальному управлінні вирізняють загальні, функціональні (спеціальні) та конкретні принципи. Загальні принципи стосуються всієї системи військово-соціального управління, спеціальні – лише її окремих функцій і сфер, а конкретні – лише тих чи інших управлінських дій або процедур. У зв'язку з цим доречно відзначити, що такий поділ принципів має досить умовний характер і за певних обставин може змінюватися. Розглянемо зміст окремих принципів, що стосуються системи військово-соціального управління загалом, і його головних сфер, функцій та процедур, зокрема.

Загальні принципи визначають єдині теоретичні і практичні засади військово-соціального управління. Так, принцип науковості припускає широке застосування досягнень управлінської теорії, висновків і рекомендацій комплексу філософських, гуманітарних, природничих та військових дисциплін.

Принцип об'єктивності містить вимогу врахування закономірностей генезису й особливостей об'єкта керівництва під час реалізації мети, його всебічного вивчення, аналізу, реального оцінення того, що відбувається, подолання суб'єктивізму (перебільшення особистих оцінок, думок, побажань), волюнтаризму (ігнорування об'єктивних умов, реальних можливостей, ухвалення довільних рішень) у здійсненні управлінських функцій. Верифікація управлінської інформації (процедура встановлення відповідності істині) – найважливіша умова реалізації принципу об'єктивності у військово-соціальному управлінні.

Принцип системності виражає необхідність поєднання на засадах загальної мети всіх видів і компонентів управлінської діяльності в єдине ціле. Він припускає міцний взаємозв'язок зусиль різноманітних органів військово-соціального управління в межах однієї спрямованості дій. Цілісність, узгодженість та єдність управлінського впливу додають йому нової якості – системності, яка перевершує можливості й зусилля окремих управлінських ланок. Таким чином, управлінський процес набуває системного характеру.

Принцип системності спрямовує на всебічне вивчення і розв'язання проблем управління, виявлення їхнього взаємозв'язку з іншими сферами життєдіяльності військової організації, єдність головних видів і функцій управління. Названий принцип вимагає використання у практиці військово-соціального управління комплексу різноманітних форм, методів та засобів, які здійснюють системний вплив на керовані об'єкти.

Принцип комплексності висуває вимоги повноти і всебічного охоплення того чи того процесу, явища, які постають як об'єкти військово-соціального управління. Зазвичай, вони мають складну природу і структуру, тому для здійснення на них ефективного управлінського впливу слід враховувати всі аспекти соціально-політичних, економічних, військово-технічних, соціально-психологічних, духовних тощо явищ. Тому лише за допомогою комплексного врахування й охоплення управлінським впливом усіх

суб'єктів військово-соціальних явищ і відносин можна досягти якнайкращого результату.

Одним з найважливіших принципів військово-соціального управління є принцип оптимальності. Він припускає формування такої системи управління, яка, по-перше, найкращим чином відповідає меті та завданням управління, по-друге, забезпечує максимальну ефективність функціонування і, по-третє, дає змогу домогтися високих результатів на підставі поєднання екстремальних показників. Наприклад, при мінімумі затрачених зусиль отримувати максимально можливий результат.

Принцип централізму вимагає забезпечити, з одного боку, вертикальну, ієрархічну структуру управління, підпорядковану єдиній меті, організації та керівництву, а з іншого – раціональну з погляду економії сил і засобів концентрацію головних функцій військово-соціального управління на верхньому щаблі політичного та військового керівництва держави. Цей принцип конкретизується у вимогах деяких інших принципів, зокрема субординації та єдиновладдя.

Принцип субординації містить вимоги щодо упорядкування процесів військово-соціального управління відповідно до визначеної у військах (силах) організаційно-штатної структури та встановлення правил підпорядкованості, зв'язків і способів взаємодії між суб'єктами й об'єктами управлінської системи.

Принцип законності є конституційним принципом в Україні (ст. 8 Конституції України) [3, 5]. Він визначає засадничі норми управлінських відносин. Правове підґрунтя військово-соціального управління складають комплекс законів, актів Президента України та Кабінету Міністрів України, наказів і директив міністра оборони, статутів та poradників, які регламентують поведінку посадових осіб усіх рівнів. Правовий режим створює сприятливі умови для здійснення військово-соціального управління, встановлює порядок взаємодії державних органів та органів військового управління, сприяє формуванню і підтриманню правового поля управлінської діяльності в системі військової організації України.

Функціональні (спеціальні) принципи розвивають загальні принципи і забезпечують реалізацію основних функцій та формування організаційних засад військово-соціального управління. Зокрема, принцип цілеспрямованості вимагає підпорядкування всієї системи військово-соціального управління головній меті та завданням, що стоять перед нею. Вони зумовлені характером військової політики держави, зовнішніми та внутрішніми чинниками, які впливають на її військову безпеку.

Одним із найважливіших принципів військового будівництва в Україні є принцип єдиновладдя. Це такий принцип військового керівництва, за якого командири (начальники) володіють усією повнотою розпорядчої влади стосовно підлеглих, несуть повну відповідальність за всі аспекти життя та діяльності військ (сил). Принцип виявляється у праві командира одноосібно ухвалювати рішення, віддавати накази, розпорядження та забезпечувати їхнє виконання. Принцип єдиновладдя лишається непорушним і у сфері військово-соціального управління. Він характеризує зміст і порядок реалізації функцій керівництва.

Принцип основної ланки визначає правила вибору головного об'єкта військово-соціального управління. Відповідно до цього принципу, серед певної сукупності проблем, завдань, людей або підрозділів, які виступають об'єктами військово-соціального управління, у кожний конкретний момент часу, в умовах швидкоплинної обстановки слід вибирати головні, ключові об'єкти, впливаючи на які можна розраховувати на управлінський ефект.

Принцип плановості зобов'язує командирів (начальників) будувати свою управлінську діяльність у суворій відповідності з планами, наказами та директивами вищих органів військового управління. Плановість військово-соціального управління забезпечує системність і послідовність його функціонування, додає військовій діяльності раціонального характеру.

У практиці військово-соціального управління важко переоцінити значення принципу зворотного зв'язку (контролю). Він дає змогу органам військового управління систематично оцінювати, прогнозувати та регулювати стан об'єктів управлінської дії відповідно до поставлених мети і завдань. Саме на підставі принципу зворотного зв'язку здійснюються керівництво та координація, різноманітні види контролю, оцінюється ефективність і, врешті-решт, здійснюється вся управлінська діяльність військового командування.

Суспільно-історична практика свідчить, що в соціальному управлінні принцип мотивації передбачає систему заходів, спрямованих на формування свідомого, зацікавленого ставлення особового складу до виконання поставлених завдань або своїх функціональних обов'язків на підставі різноманітних форм морального і матеріального стимулювання, зокрема заохочення та стягнення.

Принцип демократизму особливо важливий для мотиваційної сфери військово-соціального управління. Він припускає широке залучення військовиків до вироблення управлінських рішень, які торкаються їхніх інтересів. Головні вимоги принципу – виявлення, вивчення та облік громадської думки при виробленні важливих управлінських рішень [4, 38–50].

Особливу групу складають конкретні (процедурні) принципи військово-соціального управління – найбільш численні та спеціалізовані, оскільки вони визначають правила і вимоги до різноманітних управлінських впливів і процедур. Зокрема, принцип концентрації зусиль вимагає від органів військового управління на підставі виявлення основної ланки зосередження ресурсів на головних напрямках діяльності. Реалізація вимог цього принципу є підґрунтям ефективності військово-соціального управління.

Принцип ініціативи спрямований на підтримання в суб'єктів військово-соціального управління активності та творчого ставлення до виконання своїх функціональних обов'язків, без чого неможлива його ефективність. Ініціатива (від лат. *initiare* – починання, заповзятливість, керівна роль) означає здатність до самостійних активних дій або наявність ідей та пропозицій для розгляду і обговорення їх керівництвом. [5, 61]. Цей принцип орієнтує органи військового управління на ініціативне вирішення проблем, пошук нетрадиційних методів та засобів, неординарних підходів у галузі військово-соціального управління.

Принцип конкретності вимагає відповідності військово-соціального впливу реальним, особливим та конкретним властивостям його об'єкта. Зокрема, він передбачає врахування таких характеристик об'єктів військово-соціального управління, як реальні потреби та інтереси, мотиви поведінки, особливості відносин, тенденції їхнього розвитку тощо.

Принцип адресності висуває вимоги до організації процесу управління та реалізації управлінських рішень. Він припускає персональну відповідальність за доручену справу, цільову спрямованість управлінського процесу, закріплення за виконавцями певних завдань, субординацію у відносинах, пріоритет громадської (групової) мети перед особистою тощо.

Серед процедурних принципів військово-соціального управління вирізняється принцип диференційованого підходу. Найважливішою його вимогою є врахування в практиці військово-соціального управління особливостей різних категорії особового складу: солдатів (матросів), сержантів (старшин), прапорщиків (мічманів), офіцерів тощо. Щодо цього принципу впливає інший – принцип індивідуального підходу в управлінській діяльності, який припускає облік індивідуальних особливостей військовиків, їхнього посадового становища, рівня освіти та професійної підготовки, службового досвіду, соціального статусу тощо. Реалізація вимог принципу індивідуального підходу дає змогу вибудовувати військово-соціальне управління з урахуванням індивідуальних потреб військовиків на засадах поєднання і задоволення як

державних, так і особистих інтересів та потреб, що, врешті-решт, дає можливість забезпечити його ефективність.

Таким чином, управлінська діяльність загалом, і військово-соціальне управління зокрема, будуються на засадах названих принципів, а на практиці реалізуються через функції управління.

У сучасній філософії поняття “функція” (походить від лат. *functio* – здійснення, виконання) має досить широке тлумачення та відповідно застосовується у різних значеннях: по-перше, це діяльність, роль об’єкта в межах певної системи, до якої він належить, по-друге, це різновид зв’язків між об’єктами за умови, коли зміна одного з них призводить до зміни іншого, при цьому інший об’єкт також називається функцією першого [2, 1173]. Що ж до поняття “функція військово-соціального управління”, то воно ґрунтується на сукупності управлінських дій, які забезпечують досягнення поставленої мети. Крім того, це загальний процес управління або окремі його етапи (фази) та діяльність, яка охоплює формування (уточнення) мети, ухвалення рішення, планування та доведення прийнятого рішення до виконавців, контроль за наслідками виконання прийнятого рішення, а також різноманітна діяльність, що забезпечує процес управління і спрямована на ефективну його реалізацію [1, 88–89].

Щодо кількості і складу функцій військово-соціального управління, то на сьогодні визначити їх надзвичайно складно. Таке становище пов’язане з тим, що у філософській та науковій літературі немає єдиного підходу до розв’язання зазначеної проблеми. Водночас, аналіз теоретичних джерел і військової практики дає змогу вважати, що до головних функцій військово-соціального управління належать: інтегрально цільова функція, а також функції напрацювання і ухвалення рішень, планування, організації, керівництва, координації, мотивації діяльності тощо. Отже, визначившись з головними функціями військово-соціального управління, перейдемо до аналізу їхнього змісту. Так, інтегрально цільова функція військово-соціального управління полягає в обґрунтованому виборі ключової, перспективної мети управлінської діяльності, а також в орієнтації всієї системи управління соціальними об’єктами на ефективне досягнення сукупності поточних цілей і завдань військово-соціальної організації у той чи інший проміжок часу.

Функція напрацювання і ухвалення рішення спрямована на реалізацію загальної та конкретної мети військово-соціального управління шляхом обґрунтованого вибору головних напрямів, доцільних способів, форм і засобів діяльності. Головною передумовою ухвалення рішень є наявність проблем на шляху досягнення мети. Проблеми можуть розглядатися як завдання, для розв’язання яких не віднайдено рішення, або як складні теоретичні питання і практичні ситуації, що не відповідають бажаному стану справ.

Однією з головних функцій військово-соціального управління є планування, оскільки план є керівним документом, що визначає суб’єкти, мету, завдання, зміст, терміни, форми та методи практичної діяльності щодо їхнього досягнення. По суті справи, план – це документально оформлене управлінське рішення, а планування – процес підготовки та складання різноманітних планів.

Реалізація в управлінському процесі функції організації дає можливість надати будь-якій діяльності системного, упорядкованого характеру, раціонально розподілити сили, засоби і ресурси, встановити ділові стосунки між людьми та домогтися вирішення поставлених завдань.

Функція керівництва полягає у використанні комунікацій та особистого впливу з метою орієнтації діяльності підлеглих на реалізацію ухвалених рішень і планів військово-соціальної системи. Водночас, керівництво можна розглядати і як приведення стану об’єкта військово-соціального управління (у разі наявності відхилень) у відповідність з метою, ухваленими рішеннями та планами.

Функції координації у практиці військово-соціального управління належить особливе значення. Вона забезпечує безперервність і системність впливу на особовий склад. Головне завдання координації – узгодження діяльності структурних і функціональних ланок у системі військово-соціального управління (військово-соціальній системі). Координація досягається шляхом встановлення оптимальних або раціональних зв'язків (комунікацій) та відносин між усіма елементами військово-соціальної організації.

Функція мотивації має на меті активізацію діяльності військовиків, спонукання їх до прагнення досягти соціально значущі результати військової служби, проявляючи при цьому свої здібності та навички. До головних напрямів та організаційних форм мотивації особового складу належать:

- моральне та матеріальне стимулювання, зокрема раціональне використання дисциплінарної практики;
- здійснення цілеспрямованої соціально-психологічної роботи серед усіх категорій військовиків;
- організація морально-психологічного забезпечення повсякденної та бойової діяльності військ (сил);
- створення сприятливого соціально-психологічного клімату у військово-соціальних групах;
- зміцнення законності, правопорядку та військової дисципліни серед військовиків;
- організація і проведення інформування та гуманітарної підготовки особового складу [6, 47–80].

Функція контролю є, вочевидь, однією з головних в управлінському циклі, оскільки забезпечує “зворотний зв'язок” з об'єктами, на підставі чого, власне, й здійснюється військово-соціальне управління. Контроль у широкому сенсі означає оцінювання і порівняння досягнутих поточних і підсумкових результатів діяльності або стану справ в організації з проголошеною метою і завданнями, затвердженими рішеннями та планами. У вузькому значенні контроль припускає виявлення керівниками реальних показників (характеристик) управлінської діяльності та встановлення ступеня їхньої відповідності певним критеріям, нормам, вимогам або бажаному стану об'єктів і процесів управління.

Вирізняють три основні види контролю:

- поточний – за проміжними підсумками або за наявності відхилень; під час нього оцінюється практичне вирішення тих або тих завдань;
- попереджувальний – здійснюється на підставі прогнозів і тенденцій в управлінських відносинах та процесах з метою недопущення можливих відхилень і порушень під час виконання ухвалених рішень та планів;
- підсумковий – проводиться за наслідками підсумкових показників або виконанні завдань.

Таким чином, одним із головних аспектів, що має велике теоретичне та практичне значення для усвідомлення соціальної ролі і механізму дії військово-соціального управління, є дослідження його функцій. Реалізація функцій військово-соціального управління дає змогу визначити те соціальне призначення, яке воно посідає у військовій організації держави як провідний регулятор відносин у військово-соціальній системі. Функції разом із принципами військово-соціального управління є засадничими правилами, структурою та різновидами управлінської діяльності, об'єднаними у систему на засадах загальної мети і завдань. Вони відіграють керівну і спрямовуючу роль у військово-соціальному управлінні і становлять головний зміст діяльності посадових осіб військової організації держави [7, 89–97].

ЛІТЕРАТУРА

1. *Чорний В.С.* Словник-довідник основних понять та категорій з філософсько-методологічних проблем військово-соціального управління. – К., 2006.
2. *Всемирная энциклопедия: Философия.* – М., 2001.
3. Конституція України: Із змінами, внесеними згідно із Законом № 2222-IV від 08.12.2004 р. – К., 2007.
4. *Баранівський В.Ф.* Демократизація Збройних Сил України. – К., 2001.
5. *Коломієць М.П., Молодова Л.В.* Словник іншомовних слів. – К., 1998.
6. *Военно-социальное управление: проблемы теории и практики.* – М., 2001.
7. *Філософсько-методологічні проблеми військово-соціального управління.* – К., 2005.